

EUFUNKCJE DZIAŁALNOŚCI TURYSTYCZNEJ DZIECI I MŁODZIEŻY

Pedagogiczne efekty działalności turystycznej i krajoznawczej zależą od wyraźnie sprecyzowanych celów wychowawczych. Pochodną realizacji celów uprawiania turystyki oraz miarą efektów pedagogicznych jest rodzaj funkcji turystyki i ich rola w życiu społecznym. Według K. Przećławskiego [1996] funkcje określonej działalności społecznej podzielić można ogólnie na pozytywne (eufunkcje) i negatywne (dysfunkcje).

Współczesna sytuacja społeczna, nacechowana kryzysem wartości i autorytetów, wymaga poszukiwań nowych, bardziej skutecznych i efektywnych metod, sposobów, koncepcji o charakterze wychowawczo-pedagogicznym zmierzających do przygotowania młodej części społeczeństwa do właściwego życia, zgodnego z wymogami społecznymi. Turystyka jawi się w tej sytuacji jako wartościowa forma działalności wychowawczej, powodująca wiele eufunkcji.

Do najczęściej prezentowanych funkcji należą: funkcja rekreacyjno-zdrowotna, funkcja informacyjno-poznawcza, inaczej zwana kształceniową, funkcja wychowawcza, funkcja rozwoju kulturalno-estetycznego oraz funkcja poszanowania i ochrony środowiska. Funkcje te są efektami i następstwami realizacji procesu wychowania do turystyki i przez turystykę. Rola rekreacyjno-zdrowotna odnosi się do profilaktyki zdrowotnej i wzmocnienia potencjału biologicznego społeczeństwa. W. W. Gaworecki [2006], J. Wolski [1970] wskazują, że motywy, które skłaniają do uprawiania turystyki w celach zdrowotnych to: 1) odnowa sił jako główny cel, któremu jest podporządkowany tryb życia w miejscowości turystycznej, 2) stan zdrowia uczestnika turystyki zdrowotnej określanej jako stan wyczerpania lub przemęczenia, powodujący potrzebę spędzania urlopu we wskazany przez lekarza sposób, w miejscu i porze roku najbardziej odpowiedniej, 3) aktywny charakter wypoczynku, którego formy powinny być dostosowane do indywidualnych możliwości turysty.

Jak zaznaczają T. Łobożewicz i G. Bińczyk [2001], w literaturze fachowej przedmiotu najczęściej opisywana jest właśnie ta funkcja, która odnosi się do wpływu aktywności turystycznej na zdrowie człowieka. Zdrowotne znaczenie turystyki polega na wyrwaniu człowieka z niezdrowego środowiska miast i wyprowadzenie w taki teren, gdzie działalność ludzka nie doprowadziła jeszcze do wystąpienia czynników szkodliwych, godzących w zdrowie ludzkie. Elementem potęgującym oddziaływanie zdrowotne na organizm człowie-

ka jest mikroklimat tworzony przez kompleksy leśne, łąki, rzeki czy zbiorniki wodne. Dodatkowym sposobem maksymalizującym efekty zdrowotne, a zarazem czynną formą rekreacji jest aktywność fizyczna realizowana w różnych dyscyplinach turystycznych, gdy podejmuje się spacer, uczestniczy w kilkugodzinnej wycieczce, jeździ na rowerze itp. Wówczas poprzez adaptację organizmu do wysiłku fizycznego budowany jest potencjał motoryczny, a przy tym zwiększa się także pułap tlenowy, decydujący o możliwościach wysiłkowych. Istotne znaczenie pedagogiczne posiada również wymiar minimum aktywności fizycznej człowieka ukazujący wartość systematycznej aktywności fizycznej mającej na celu przeciwdziałanie zwiększonemu obniżaniu się sprawności i wydolności fizycznej organizmu.

Zabiegi takie opisują różne reguły (m.in. Światowej Organizacji Zdrowia, Światowej Organizacji Żywienia, Amerykańskiego Ośrodka Kontroli i Prewencji Chorób itp.), które mają być formą profilaktyki zdrowotnej w chorobach układu krążenia i o podłożu immunologicznym, a także mogą zapewniać odpowiednią jakość życia w okresie starości, umożliwiając swobodne podejmowanie czynności użytecznych, takich jak: zadania samoobsługowe, higieniczne, a także komunikacyjne. Aktywność fizyczna podejmowana w różnych warunkach pogodowych, gdy pada deszcz, gdy świeci słońce, gdy jest ciepło lub zimno, hartuje organizm dzieci i młodzieży poprzez doskonalenie procesów termoregulacyjnych ustroju. Zwiększona sprawność i wydolność fizyczna oraz zahartowanie organizmu jest formą profilaktyki zdrowotnej współczesnego człowieka.

Następną funkcją jest funkcja poznawczo-informacyjna. W. W. Gaworecki [2001], który opiera się na definicji kształcenia T. Wójcika, sugeruje, że kształcenie to samodzielne i kierowane czynności człowieka podejmowane dla osiągnięcia określonego zasobu wiedzy o otaczającym świecie, poznania samego siebie, zdobycia umiejętności potrzebnych mu do przeobrażania świata i do rozwoju określonych uzdolnień, zainteresowań i ogólnej sprawności umysłowej. Proponuje zastąpienie nazwy „funkcja poznawcza” przez nazwę „funkcja kształceniowa”

Jak podają T. Łobożewicz i G. Bińczyk [2001], w obszarze kształceniowo-poznawczym życzeniem teoretyków i praktyków jest, aby turystyka spełniała następujące role: 1) Zaspokajała i kształtowała potrzeby poznawcze poprzez odpowiednio dobrany i przygotowany program, związany z realizacją treści krajoznawczych; 2) Sprzyjała rozwojowi zainteresowań, zamiłowań i uzdolnień; 3) Była elementem oświaty, pracy dydaktyczno-wychowawczej, integralnym elementem systemu edukacji narodowej; 4) Kształciła umiejętności obserwacji; 5) Była formą kształtowania postaw i nawyków; 6) Rozbudzała nawyki samokształcenia; 7) Wiązała naukę szkolną z życiem; 8) Ułatwiała świadome i aktywne zdobywanie wiedzy; 9) Umożliwiała międzyprzedmiotową korelację wiedzy; 10) Spełniała postulat wielostronnego nauczania i ucze-

nia się; 11) Była sposobem pogładowego nauczania; 12) Stanowiła skuteczny sposób odwerbalizowania i odformalizowania procesu nauczania; 13) Uczyła samodzielnego i racjonalnego myślenia.

Funkcja wychowawcza dotyczy przemian mentalności powodowanych działalnością turystyczną i krajoznawczą, które są obserwowane zarówno u wyjeżdżających, jak i w społeczności recepcyjnej, goszczącej na swym terenie turystów. Podstawowym celem wychowawczym turystyki jest kształtowanie osobowości człowieka i przygotowanie go do życia w społeczeństwie, piszą T. Łobożewicz i G. Bieńczyk [2001]. Rolę tę, według wyżej wymienionych autorów, spełnia przede wszystkim turystyka kwalifikowana i krajoznawcza, gdyż najbardziej wyrabia takie cechy osobowości i charakteru, jak: zaradność i samodzielność, silną wolę, przedsiębiorczość, wytrwałość, umiejętność pokonywania trudności i przeciwności, solidarność grupową, sprawiedliwość, gospodarność, dyscyplinę, samokontrolę, odpowiedzialność, sumienność, otwartość, osobistą godność, dumę narodową, patriotyzm, przywiązanie do kraju, optymizm, osobistą odwagę, dzielność, obowiązkowość i gotowość do poświęceń, życzliwość, przyjazny stosunek do bliźnich, tolerancję dla cudzych przyzwyczajęń i upodobań, uprzejmość, umiejętność współpracy w grupie i uznawanie woli większości.

Według K. Przeclawskiego [1996] efekty oddziaływań wychowawczych poprzez uczestnictwo w turystyce są następstwem następujących czynników: roli i pozycji społecznej turysty, jego osobowości, doświadczeń turystycznych nabytych w trakcie działalności turystycznej, wartości odwiedzanego środowiska, osobowości wychowawcy, organizacji i warunków wyjazdu, a także formy wyjazdu. K. Denek [1989] wyróżnia następujący zespół postaw określających stosunek do otaczającej rzeczywistości, które należy wpoić młodzieży w procesie wychowania poprzez turystykę i krajoznawstwo: 1) postawy ideowe (humanizmu, egalitaryzmu, demokratyzmu, zaangażowania, umiłowania wolności, szacunku do pracy); 2) postawy społeczne (społecznego zaangażowania, patriotyzmu, społecznej użyteczności, gospodarności, dyscypliny, odpowiedzialności, społecznej otwartości); 3) postawy interpersonalne (poszanowania godności człowieka, poszanowania życia i zdrowia, tolerancji, opiekuńczości, poszanowania własności, rzetelności informacji, poszanowania autonomii jednostki); 4) postawy intrapersonalne (osobistej godności, samokontroli, perfekcjonizmu, odpowiedzialności za siebie, optymizmu, samodzielności, osobistej odwagi, dzielności).

T. Tyblewski [1979] uzupełnia wyżej wymieniony zespół postaw o: 5) postawy pronaturowe (szacunku dla życia, opiekuńczości wobec dzieł natury, odpowiedzialności za środowisko naturalne, harmonijnego kontaktu z naturą, umiłowania jej piękna, rozmiłowania w przyrodzie); 6) postawy prokulturowe (zainteresowania kulturą, kontaktem z nią, umiłowania jej piękna i wielkości, postawy ciąglego uczestnictwa w kulturze, kulturalnego doskonalenia środowiska).

Nabywanie postaw prokulturowych poprzez uprawianie turystyki ma związek nie tylko z funkcją wychowawczą, ale także z funkcją kulturalno-estetyczną uprawiania turystyki. Według K. Przeclawskiego [1996] turystykę należy traktować jako funkcję kultury, element kultury, przekaz kulturowy, spotkanie kultur i czynnik przemian kulturowych.

Uczestnictwo w działalności turystycznej i krajoznawczej daje możliwość rozwoju intelektualnego poprzez zwiedzanie miejsc zabytkowych i historycznych itp., stając się funkcją realizacji celu poznawczego. Odbywa się to zgodnie z powiedzeniem „podróże kształcą”. Poprzez turystykę rodzą się i intensyfikują potrzeby gromadzenia wiedzy krajoznawczej, w tym również kulturowej oraz estetycznej. Turysta, w ramach edukacji kulturalnej, jak podają T. Łobożewicz i G. Bieńczyk [2001] spotyka się z zabytkami, miejscami pamięci narodowej, z dziełami sztuki, instytucjami kulturalnymi, zjawiskami życia kulturalnego, kulturą ludową, a także wartościami kulturowymi przyrody. Uczy się wyboru tego, co z dóbr kultury jest najcenniejsze, najbardziej wartościowe.

Jak piszą T. Łobożewicz i G. Bieńczyk [2001], uczestnictwo w kulturze można osiągnąć poprzez działalność turystyczną polegającą nie tylko na zaspokojeniu potrzeb intelektualnych i estetycznych, ale również w sferze rekreacji (uczestnictwo w imprezach różnych typów), a także przez właściwe zachowanie się w różnych sytuacjach uprawiania turystyki.

Programując działalność turystyczno-krajoznawczą w zakresie kulturalno-estetycznym, należy tak ją profilować, aby: 1) kształtowała zainteresowanie kulturą; 2) umożliwiała uczestnictwo w kulturze (w znaczeniu minimalizowania barier uczestnictwa, a także zapewnienia ciągłości procesu uczestnictwa); 3) sprzyjała aktywnemu uczestnictwu w życiu kulturalnym; 4) wpływała na kulturę osobistą uczestnika działalności turystycznej; 5) kształtowała wrażliwość emocjonalną i umiłowanie kultury; 6) funkcjonowała jako czynnik aktywacji kulturalnej odwiedzanego środowiska; 7) uwzględniała kontakt z życiem kulturalnym i artystycznym, stając się czynnikiem awansu kulturalnego; 8) stwarzała okazję do wykonania prac na rzecz rozwoju kulturalnego odwiedzanego środowiska; 9) wyrabiała postawę szacunku, ochrony i opieki w stosunku do dzieł kultury; 10) była źródłem ekspresji twórczej; 11) zaspokajała potrzebę kulturalnej zabawy i rozrywki.

Funkcja poszanowania i ochrony środowiska ma szczególnie istotną rolę, biorąc pod uwagę degradację środowiska, oraz zagrożenia ekologiczne tak charakterystyczne dla rozwoju naszej cywilizacji. Pochodną działalności instytucji i organizacji społecznych zajmujących się turystyką są wzmożone wysiłki zmierzające do popularyzacji tej dyscypliny w różnych obszarach i grupach społecznych. Intensywny udział w turystyce może powodować przekroczenie pojemności odwiedzanego przez turystów terenu i rodzić zagrożenie dla środowiska, przyczyniając się do jego degradacji. W rozwoju

turystyki idzie o takie oddziaływanie pedagogiczne, które z jednej strony przyczyni się do zwiększenia udziału w działalności turystycznej, a z drugiej do wzrostu świadomości i zabiegów związanych z ochroną środowiska i ekologią. W strategii rozwoju turystyki w Polsce na lata 2007–2013 opracowanej przez Ministerstwo Gospodarki, a następnie zaakceptowanej przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej, przyjęto wytyczne związane z popularyzacją turystyki, które będą realizowane według zasad rozwoju turystyki zrównoważonej. Ma ona polegać na zaspokajaniu potrzeb turystów bez powodowania konfliktu z innymi użytkownikami środowiska i bez zagrożenia możliwości realizacji potrzeb przyszłych generacji. Według A. Rychling i J. Solon [1998] podstawy zrównoważonego społeczeństwa określają dwie grupy zasad:

Etyczne: 1) świat ma ograniczone zasoby, które muszą służyć wszystkim, nie mogą być zatem wykorzystane przez jedno pokolenie; 2) społeczeństwo stanowi element przyrody i ludzie przestrzegać muszą jej praw; 3) ludzie nie mogą podporządkowywać sobie przyrody, a sposób życia musi być dostosowany do warunków środowiska.

Operacyjne: 1) konkurencyjności i sprawności, tj. ograniczenia zbędnej konsumpcji i bardziej efektywnego wykorzystania zasobów; 2) wielokrotne wykorzystanie tych samych zasobów; 3) zwiększenia wykorzystania zasobów odnawialnych.

Warto by było w promocji nakierowanej na zwiększenie uczestnictwa społecznego w turystyce oraz przy kształtowaniu świadomości ekologicznej uwzględnić wyżej opisane zasady, które z jednej strony racjonalizują wykorzystanie zasobów naturalnych, a z drugiej nie wykluczają dalszego rozwoju turystyki.

Uzupełniając prezentację oddziaływań turystyki interpretowanych w kategoriach funkcji, należałoby stwierdzić, że swoistym novum w odniesieniu do tych zagadnień jest koncepcja „ekopedagogiczna”, uwzględniająca ideę życia w plenerze, mająca swoje korzenie w pedagogicznych pomysłach „eksperymentalnego uczenia się”, „uczenia się przez doświadczenie”, „odkrywczego nauczania” i w „edukacji plenerowej”. Życie w plenerze, które lansuje I. Mytting [1994], powinno łączyć jednostki i kształtować kulturą tożsamość z przyrodą poprzez wartości ważne dla społeczeństwa, przez kreowanie wspólnotowej współpracy międzyludzkiej. Życie w plenerze to życie w naturze i z naturą, jest to taki sposób życia, który cechuje się spontanicznością, pogłębionymi relacjami, poczuciem odpowiedzialności, opieką nad przyrodą. Poprzez działalność plenerową podczas uprawiania turystyki można osiągnąć umiejętności i kwalifikacje, które pomocne będą w przyszłości, w perspektywie pracy zawodowej. Według D. Maya [1994] kwalifikacje te określane są jako kluczowe, a zatem wymagalne, pożądane. Do kwalifikacji tych należą:

Rozwój własny: 1) własna indywidualna świadomość; 2) świadomość swoich możliwości; 3) świadomość swoich celów i potrzeb; 4) świadomość celów społecznych; 5) rozwój osobowości.

Umiejętności interpersonalne: 1) wrażliwość i branie pod uwagę innych; 2) odpowiedzialność; 3) umiejętność komunikowania się; 4) zaufanie do innych; 5) chęć współpracy; 6) poświęcenie, pasja.

Świadomość środowiskowa: 1) o gatunkach zagrożonych i ekosystemach w naturze; 2) odpowiedzialność za przyrodę i jej ochronę.

Umiejętność uczenia się: 1) otwarty umysł i ciekawość; 2) zdobywanie doświadczeń; 3) umiejętność refleksji.

Świadomość wartości: 1) umiejętność krytycznej analizy systemu wartości; 2) umiejętność dalszego rozwoju; 3) świadomość i badanie swoich przekonań etycznych; 4) formułowanie swojego stanowiska.

Podsumowując należy stwierdzić, że turystyka jest źródłem wielorakich pozytywnych funkcji (eufunkcji). Dokonując analizy zakresu oddziaływania ekopedagogiki, która nawiązuje do działalności plenerowej, charakterystycznej dla uprawiania turystyki, należy stwierdzić, że jej efekty związane są z wszystkimi funkcjami działalności turystycznej, a zatem z funkcją rekreacyjno-zdrowotną, funkcją informacyjno-poznawczą, funkcją wychowawczą, funkcją rozwoju kulturalno-estetycznego oraz funkcją poszanowania i ochrony środowiska. We wszystkich tych funkcjach odnaleźć można zamierzone oddziaływania o charakterze wychowawczo-pedagogicznym powodujące kształtowanie potrzeb i postaw turysty, wpływających na jego osobowość i charakter, a także te oddziaływania dotyczące wartościowego zagospodarowania czasu wolnego.

Piśmiennictwo

Denek K. (1989), *Krajoznawstwo i turystyka w wychowaniu dzieci i młodzieży szkolnej*, Warszawa, PTTK-Kraj.

Gaworecki W. W. (2006), *Turystyka*, Warszawa, PWN.

Łobożewicz T., Bieńczyk G. (2001), *Podstawy turystyki*, Warszawa, WSE.

Mytting I. (1994), From Outdoor Life to Ecopedagogy. W: *Outdoor Activities. Proceedings of International Seminar Prague 1994. Editionn erlebnis padagogik*, Luneburg.

Przeclawski K. (1996), *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Kraków, Albis.

Rychling A., Solon J. (1998), *Ekologia krajobrazu*, Warszawa, PWN.

Tyblewski T. (1979), *Rola przewodników turystycznych w wychowaniu*, Warszawa, PTTK.

Wolski J. (1970), Turystyka zdrowotna a uzdrowiska europejskich krajów socjalistycznych, *Problemy Uzdrowiskowe*, nr 5.